

«Оҕоҕо олонхо ейдебулун биэри»

«Хайа да омук сайдарыгар, уунэн-урдээн
тахсарыгар ханна даҕаны
кирилиэбин маннайгы уктэлинэн
норуот олонхото буолара»

(П.А.Ойуунускай)

Билинни кэмнэ оҕону сир-майгы өттүнэн иитиигэ улахан суолта бэриллэр. Саха оҕото омук үгэһин, сирин-туомун этигэр-хааныгар кыра эрдэбиттэн иңэрэн улааттаҕына, үрдүк култууралаах, сирдээх - майгылаах, олохтоох өйдөөх-санаалаах киһи буолар кыахтаах.

Олонхо Аан дойду култууратыгар бастың шедевр быһыытынан билиннэ, үрдүктүк сыаналанна. Олох ыараабыт, сир – майгы сатарыйбыт кэмигэр духуобунай баайбыт тумуллубут аймныытыгар, олонхоҕо интириэспит кууһурдэ.

Ол иһин биһиги иннибитигэр Оҕо олох кыра сааһыттан олоҕхо тылын - өһун, ырыатын-тойугун истэ үөрэннэбинэ, оҕо кутугар-сүрүгэр истибит дорҕооно, саңата-иңэтэ иңэрэр наадалаах. Ол сиринэн улааттаҕына олоҕхону истэр, ырытар, толкуйдуур дьобурданар.

Сыала: Олоҕхону дириңник үөрэтии, үйэтитии.

Соруга:

1. Оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕолорго олоҕхо туһунан өйдөбүлү иңэри.
2. Оҕо олоҕхону сэңээрэн истэр, өйдүүр буоларын ситиһии.
3. Айыы сыралын инэри, сахалыы сиргэ – майгыга иитии.

Олонхо – киһи сирдээби аналын туһунан ейдебулу биэрэр, киһи кыаҕын, утуетун уруйдуур, уран тылга уһуйар куустээх санааны кудьутэр, эрэл, эрчим санааны инэрэр ураты тыыннаах айымныы.

Суруга – бичигэ суох саха дьонун туох баар баҕата, дьулуура. санаата, барыта олонхоҕо хоһуйуллубута.

Олонхо тылын-өһун көмөтүнэн оҕону сахалыы тыынна өбүгэлэрбит олохторун-дьаһахтарын билиһиннэрээри. Бу олонхо диэн суду айымныыга оҕолору кыра саастарыттан уһуйан иитиигэ-үөрэтиигэ.

Тылларын саппааһын байыты, уустаан-ураннаан бэргэн-хомоһой тылынан кэпсэтэр уонна кэпсиир дьобурдарын, уобарастаан толкуйдуур фантазияларын сайыннарыы.

« Силиһэ суох мас ууммэт» диэн норуот мындыр еһун хоһооно кэрэһелииринэн ,саха оһотун сахалыы кутун – сурун эргитэн,кулгааһын арыян олонхо кэрэ эйгэтигэр киллэрэн олонхоһут курдук тобуллаһас толкуйдаах еркен ейдеех,уус – уран хомоһой тыллаах сахалыы сирдээх буоларга бастакы олуктары ууран иитэр – уерэтэр биһиги ,оһо садын иитээччилэрин .сурун сыалбыт буолар.

Оһо олонхо тылын – еһун, ырыатын тойугун истэ уерэннэһинэ кини кутугар – суругэр истибит дорһооно, саната – инэтэ инэн хаалар.

Ол сиринэн улааттаһына, олонхону истэр,ырытар,толкуйдуур дьобурданар.

Иитээччи оһоһо тириэрдэр бары сатабылы туһанан айымньылаахтык улэлээтэһинэ,оһо олонхо эйгэтигэр тургэнник киирэр. Сыһыа кини истэр дьобура сайдар, истэр дьобура сайыннаһына ,этии ,кэпсээн ис хоһоонугар киирэн,ейдуур кыаһа кууһурэр.

Олоңхо сүрүн идиэйэтин оһо иитиитигэр маннык хайысханан туһаныахха сөп:

Көрдөрүү. Олоңхоһо сыһыаннаах ойуу-бичик, араас оңоһук, туттар тэрил, мал-сал – барыта көрдөрүүгэ турар, онон оһоһо тулалыыр эйгэ олохсуйар.

Алтыһы. Оһо олоңхону истэ уерэнэһинэ олоңхо сүрүн өйүн-санаатын, тылын-өһун кытта алтыһкар. Оһо, көрбүтүн алтыспытын түмүгэр бэйэтэ тутан-хабан оңорорго үөрэнэр. Оһо айылһаһа үгүстүк сылдьан, айылһалыын алтыһар.

Уһуйуу. Оһо үтүө да, мөкү да өттүн билэн, бэйэтигэр сөптөөх түмүгү оңостор. Үчүгэй үгэстэри иңэринэргэ, ону тутуһарга аналлаах үөрэх наада. Онон үлэ, өй-санаа мындырын сатыыр, баһылыыр гына иитэн - үөрэтэн таһаарыы, уһуйуу суолтата улахан, ньымата элбэх, араас.

Сайыннарыы. Оһо өйдүүр дьобурун сайыннаран, истибитин иңэринэр, өйүгэр тутар, хатыыр, толкуйун сайыннаран, кэтээн көрөр, чинчийэр таһымңа тахсар. Этин-сиинин эрчийэн, чэгиэн - чэбдик киһи буолар, араас дьобурун сайыннаран олоххо бэлэмнээх буолар.

Олонхону кыра оһоһо тиэрдии угус сыраны ,ураты сыһыаны эрэйэр. Ол иһин дьарыктары оонньуу быһыытына тэрийдэххэ оһо ордук ылынар.

Олонхону толкуйдаахтык иитэр улэбэ киллэри, киһи айыы сыралын инэринэн киһилии киһи буолан ,олобу тутар,айар кыахтанарыгар суолталаах буолар.

Ону таһынан ,олонхону остуол,тыл оонньуутунан,инсценировканан билиһиннэриэххэ,араас остуол оонньууларын тэрийиэххэ сеп.Манна теьенен араас уот – куес, кыыл – кетер саната,музыка ,видеолар туттуллар да обо дьарыктанар бабата кууһурэр.

Ону тэнэ куннээби аралдытар оонньуу нунуе билиһиннэрдэххэ ,обо ессе тургэнник ылынар. Иитээччи обо нарын .чараас уйулбатын болбомтобо ылан,улэтин сатабыллаахтык тэрийэн ,оонньууну кун ханнык бабарар кэмигэр обо бабатын ,интириэһин учуоттан ыытара туһалаах.

Олонхо оонньууларын анал олонхону билиһиннэрэргэ,эбэтэр атын ханнык бабарар дьарыкка туһанан баран,кэнники обо бэйэтэ кенул ылан оонньуу сылдыарыгар усулуобуйа тэриллэр.Оонньууну араас керунуэн тэрийиэххэ сеп.

Олонхону тус – туһунан туһумэхтэргэ арааран билиһиннэрэр табыгастаах:

- 1 туһумэх. Олонхо дойдутун сирэ – уота.
- 2 туһумэх. Орто дойдуга дьон – сэргэ олохсуйуута.
- 3 туһумэх. Абааһы кыһа Айыы кыһын уоруута.
- 4 туһумэх Айыы бухатыыра.
- 5 туһумэх.Бухатыырдар куен керсуһуулэрэ.
- 6 туһумэх. Айыы бухатыырын кыайыыта. Уйгу - быйан олох.

ФГОС ирдэбилинен оонньууну иитээччи кун ханнык бабарар кэмигэр обо бабатын, интэриэһин учуоттаан ыытар.Обо бэйэтэ кенул ылан оонньуу сылдыарыгар усулуобуйа тэриллэр.

Олонхо оонньууларын анал олонхону билиһиннэрэргэ атын ханнык бабарар дьарыкка туһаныхха сеп.Бу «Олонхо эйгэтэ», лэпбуктары «Сардана» сайдар киин иитээччилэрэ,иитээччи кемелеһееччулэрэ «Туллукчаан», «Тугутчаан», айар белехтере онордулар.

Лэпбук оонньуулар:

1. Театр («Дьулуруйар Ньургун Боотур», «Кун Кундулу бухатыыр тарбах театра»).
2. «Олонхо дьоруойдарын» кырааскалаабын улэтэ

3. Хамсаныылаах оонньуулар картотекалара («Аттар», «Дьегегей оҕолоро», «Балыксыт оонньуу».)
4. Олонхо таабырыннара.
5. Хаамы оонньуу «Ньургун Боотур айана»
6. Танан таһаарыы «Олонхо дьоруойдара»
7. «Олонхо дойдута» анимационнай ,пластилиновой олонхо –мультиктар , «Олонхо дьоруойдарын таай» презентация диискэ танан оноруу.

Түмүк санаа.

Олоҥхо - норуот тылынан сүдү айымньыта, устар ууну сомоҕолуур уран тыллаах, кырыымпалыы кылыгырас кылыһахтаах, сүргэни көтөҕөр, санааны күүрдэр, нохтолоох тойон сүрэҕи долгутар улуу олоҥхонуттар талба талааннарын өркөн өйдөрүн, айар имэҥнэрин айыыта буолар.

Олоҥхо аан дойду култууратын сэдиэбирэ буолуоҕуттан киниэхэ кэрэхсэбил улаатта. Ол иһин биһиги, олоҥхону интириэһиргээммит маңнайгы үлэбитин оскуолаҕа кириэн иннинээҕи оҕолор олоҥхону кыра саастарыттан биллиннэр, өйдөөтүттэр, диэммит лэпбук онордубут,инники үлэбитигэр иитээччилэргэ туһалаах матырыйаал.Тоҕо диэтэххэ, оҕо саадыгар олоҥхоҕо сыһыаннаах анал көрдөрөр матырыйааллар суохтар.

Аныгы кэнчээри ыччаттар, өбүгэлэрбит тылынан уус-уран айымньытын олоҥхону аабың, сэргээн, үөрэтиң. Оччоҕо сахабыт ийэ тыла, фольклора, култуурата сутэн өһөн хаалыа суоҕа.

Ыстатыйаны бэлэмнээтилэр Оҕо сайдар киин №2 «Сардана» детсад иитээччилэрэ:

Корякина Н.В. Иванова А.П.

Түһаныллыбыт литература.

1. Ефимова Л.С., Трофимова М.В. Олонхо оҕону, ыччаты иитиигэ, сайыннарыыга суолтата. Дьокуускай 2007.
2. Поликарпова Е.М., Никитина Нь.Г. Олонхонон оонньуу дьарыктар, уруоктар. Дьокуускай 2009.
3. Тимофеев Н.П. Оҕону олонхолуурга үөрэтии. Дьокуускай 2009.
4. Филиппова Н.И., Чехордуна Е.П., Флегонтова У.М. Олонхо: өбүгэ үөрэбэ уонна билинҥи кэм.
5. Оҕо уонна олонхо: Оҕо саадын иитээччитигэр /Терут омуктар оскуолаларын чинчийэр институт /хомуйан онордо Д.Г. Ефимов/. Дьокуускай ,2006.- с.66
6. Олонхо в игровой деятельности детей./ сост: Ю.В.Андрю-О-55 сова Н.П.Александрова/. – Якутск : Бичик,2013.-64с.(Педгогика олонхо).
7. Мин – олонхо эйгэтигэр: оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕо ойуулаан санарар санатын сайыннарар иитээччигэ,тереппуккэ аналлаах кеме пособие). / С.Н. Донской – 2 аатынан Уерэх улэһиттэрин идэлэрин урдэтэр ин-т ; (хомуйан онордулар : НиколаеваА.В. уо.д.а/ - Дьокуускай ,2006.- 32с.
8. «Чемчуук саас» №2 (10) апрель – июнь. Дьокуускай. 2008с.